

povezivanje biografije, povijesti i društvenog iskustva. Upućuje napose na zbornik *Paths to Dominance, Resistance and Terror*, koji su 1992. uredile Carolyn Nordstrom i JoAnn Martin, te na knjigu Ellaine Scarry, *Body in Pain: Making and Unmaking the World* (1985). Potonja se knjiga, posvećena razgradnji svijeta nametanjem tjelesne boli torturom koju je nemoguće izraziti izvan tijela samog, pokazala ključnom terorijskom inspiracijom antropološke interpretacije iskustava ljudi čiji su "normalni", mirnodopski životi nasilno prekinuti ratom i koji su zbog toga prisiljeni iznalaziti načine rekonstrukcije smisla i modusa svojeg društvenog postojanja — "pregovarati o normalnosti" rata. Njihovu perspektivu Ivana Maček naziva "dezerterskom", nasuprot "civilnoj" perspektivi ljudi koji rat nisu iskusili i koji ga vide samo kao radikalni prekid normalnosti, te nasuprot "vojničkoj" perspektivi iz koje je rat društvena pojava određena legitimnim ciljevima, pravilima i sredstvima (str. 239-240). Iako je njezino razlikovanje ovih perspektiva vrijedno, "dezerterstvo" iz civilnog odricanja normalnosti nasilju i njegova vojnog korištenja bi možda bilo jasnije određivo nekim drugim terminom. Ovaj naime u svakodnevnu govoru implicira kukavičluk, što je upravo suprotno opisima izdržljivosti, snage, kreativnosti, čovječnosti i moralne superiornosti napadačima, kojima ova knjiga obiluje i zbog kojih će je mnogi čitatelj zaklopiti s osjećajem dubokog poštivanja spram ljudi o kojima autorica piše.

Iako svedene gotovo na signal prepoznavanja upućenom čitatelju, spomenute teorijske postavke organiziraju knjigu. S obzirom na tematiku kojom se bavi, ne čudi da je autorica važnijim smatrala progovoriti o iskustvima rata iz središta stradanja na način koji čitateljima, koji ne dijele to iskustvo, pomaže ne samo da ih zamisle nego i da neke njihove implikacije razumiju. Time se može objasniti i neupuštanje u usporedbe s etnografskim uvidima u iste teme u drugim prostorima, kakvima obiluje antropološka literatura o iskustvima rata, pa i ona na koju se poziva u uvodu. Strogo zadržavanje na materijalu prikupljenim vlastitim terenskim radom je, dakako, legitiman izbor. Uostalom, etnografski uvidi koji ovu knjigu čine jedinstvenom, iznimno su bogati i količinom i značenjima.

S nekima od njih čitatelji *Narodne umjetnosti* već su se sreli, iako, kako autorica napominje u predgovoru knjizi, "istraživanje o Bosni nije bilo popularno u Zagrebu" kad je započinjala svoj rad. Naime, članak Ivane Maček o životu u opkoljenom Sarajevu objavljen 1997. u broju 34/1 ovoga časopisa.

Maja POVRZANOVIĆ FRYKMAN

Dominacija oružanog nasilja unutar globalno sve rasprostranjenijih ratnih, gerilskih i terorističkih djelovanja, pa i različitih civilnih (ekoloških, antiglobalizacijskih) protesta, ne samo u zemljama *trećega svijeta*, potaknula je znanstvenike društveno-humanističkog usmjerenja da iznova istražuju rat i mir kao fundamentalne društvene fenomene. Pritom su se interdisciplinarni pristupi i rodna perspektiva pokazali najzahvalnijima i za dijakronijski i sinkronijski pregled različitih tradicija i transkulturalnih iskustava. Na brojne akademske kolegije, znanstvene skupove i zbornike o rodu i ratu — među kojima dominiraju oni koje su osmislile i predvodile predstavnice ženskih i rodnih studija — brzo su reagirali politolozi, vojni analitičari i povjesničari. Jednu od takvih reakcija predstavlja i ova knjiga Joshue S. Goldsteina — američkog profesora međunarodnih odnosa iz Washingtona — koja je, međutim, plod pozitivnog trenda transdisciplinarnosti, brze razmjene informacija i istraživačko-

Goldstein, Joshua S., War and Gender, How Gender Shapes the War System and Vice Versa, Cambridge University Press, Cambridge 2001., 523 str.

-spoznajne neortodoksnosti na zapadnim sveučilištima, a ne rezultat "revanšističkog" dociranja. Naime, umjesto da stručnjak za "međunarodne konflikte, kooperaciju i političku ekonomiju" na *svom* materijalu i uz pomoć specijalističkog znanja oponira "pristranim", "razbarušenim" i etnografiji sklonim feministicama, on se poduhvatio zahtjevnog zadatka usustavljanja recentnih spoznaja o rodnoj (ne)predisponiranosti muškaraca i žena za određene (dominantno aktivne i dominantno pasivne) uloge u ratnom kontekstu, na širokom području od biologije i genetike, socijalne i kulturne antropologije, socijalne psihologije, do semiotike i studija medija.

I premda je skeptično odbacivanje mogućnosti značajnijeg uključivanja žena u regularne vojne postrojbe u bliskoj budućnosti, te uopće mogućnosti njihova "emancipiranja" i unutar pacifističkih i militantnih pokreta i društvenih skupina vrlo blisko zaključnim razmišljanjima jednog drugog povjesničara i analitičara vojske — Martina van Crevelda iz knjige *Men, Women and War, Do Women Belong in the Front Line?* (2001) — ipak treba potcrtati osnovnu razliku. Goldsteina ne odlikuje samo širina interesa, eklekticizam, neortodoksnost i otvorenost za spoznaje i metode drugih disciplina, već i respektiranje feminističke pozicije kao neizbježne u proučavanju međuovisnosti rodni i ratn(ičk)ih ideologija (posebice unutar mirnodopske socijalizacije spolova). Svom preglednom i meritornom izboru te pronicljivom suponiranju *pro et contra* argumenata (najrazličitijih disciplina i učenja) o biološkoj ili (filo)genetskoj predodređenosti muškaraca za liderske, političke i vojničke uloge (i agresivno ponašanje uopće), a žena za "pozadinske" uloge i pacifistički angažman, autor pridružuje i prikaz razmimoilaženja u feminističkom taboru, pri čemu je najspornije trebaju li žene svjesno bojkotirati ili masovnije "penetrirati" u postojeće vojne institucije i forume međunarodne politike. I dok u poglavljima *Puzzle, krozkulturalna konzistentnost rodni uloga u ratu; éene ratnici; Tijela, biologija individualnog spola i Skupine, povezivanje, hijerarhija i socijalni identitet*, autor pokazuje malo više naklonosti za argumente "tvrde" društvene znanosti, u tri zaključna dijela — *Heroji, stvaranje militarizirane muškosti; Osvajanja, spol, silovanje i eksploatacija u ratu, te Refleksije, međuovisnost roda i rata*, autor podržava osnovnu feminističku postavku kako je patrijarhalno-esencijalistička rodna podjela uloga u ratu prije rezultat povijesnog nasljedovanja određenih društvenih odnosa i političkog manipuliranja orodnjenim stereotipima u simboličkim procesima imaginiranja i pozitivnog vrednovanja kolektivnih etničkih, klasnih i vjerskih identiteta, nego što je rezultat hormonalnih, anatomskih ili sociopsiholoških parametara spolne razlike.

Renata JAMBREŠIĆ KIRIN

Nationalism, Culture, and Religion in Croatia since 1990, ed. Vjeran Pavlaković [et al.], University of Washington, Seattle 2001., 101 str. (The Donald W. Treadgold Papers in Russian, East European, and Central Asian Studies; 32)

Seriju publikacija pod nazivom *The Donald W. Treadgold Papers in Russian, East European, and Central Asian Studies* pokrenuo je godine 1994. institut za međunarodne studije Sveučilišta Washington u Seattleu *Jackson School of International Studies* i posvetio ih renomiranom rusistu, profesoru povijesti i politologije, te dugogodišnjem uredniku najpoznatijeg američkog slavističkog časopisa *Slavic Review*. Dosad je objavljeno tridesetak sveščića, koji sadrže znanstvene radove od 40

do 100 stranica te su, kako to navode urednici, predugi za većinu časopisa, a prekratki da bi dostajali za samostalnu knjigu. Riječ je o politološkim, povijesnim, sociološkim, antropološkim i kulturalnim analizama različitih aspekata postkomunističkog univerzuma koji ponekad povezuju, ali češće diferenciraju čitav niz zemalja Srednje i Jugoistočne Europe, kao i onih nastalih dezintegracijom Sovjetskog Saveza i SFRJ. Hrvatskoj